

Torgny Hinnemo

Rapport från stipendieresa till Georgien och Abchazien i oktober 2010

De georgiska och abchaziska språken är olika varandra som svenska och finska. Under några århundraden har Abchazien och de centrala delarna av dagens Georgien ingått i samma statsbildningar men ännu oftare har de haft olika härskare. Den nu aktuella konflikten om regionen Abchazien var en av flera som uppstod under de sista åren av Sovjetunionens existens och övergick 1992-93 till ett inbördeskrig som kostade mer än 15 000 människor livet. Dessutom lever sedan dess omkring hälften av Abchaziens tidigare en halv miljon invånare som flyktingar i Georgien. Senare under 1990-talet växte det fram en konflikt mellan Ryssland och Georgien. Ryssland kom då gradvis att ge ett alltmera öppet stöd till den abchaziska de facto-regeringens vägran att ingå i den georgiska statsbildning som blev en konsekvens av Sovjetunionens upplösning vid årsskiftet 1991-92.

Som korrespondent i Moskva följde jag framväxten av konflikten och har sedan dess återvänt till Georgien flera gånger. I maj 2008 genomförde jag under några dagar intervjuer i Abchazien. Efter Georgiens krig med Ryssland om regionen Sydossetien i augusti samma år har Ryssland erkänt Abchazien som en suverän stat och har samtidigt tagit över bevakningen av Abchaziens gräns mot Georgien. Avsikten med min resa var att studera möjligheterna till en normalisering av relationerna mellan människor i Abchazien och resten av den forna Sovjetrepubliken Georgien oavsett territoriets politiska status.

Ursprungligen hade jag hoppats att kunna resa in i Abchazien från Ryssland och fortsätta vidare genom Georgien för att få en uppfattning om villkoren för passage vid båda gränserna. Jag redovisade planen för både Abchaziens och Georgiens utrikesministerier i samband med att jag sökte ackreditering för min resa. Den georgiska parten ville dock inte ge samtycke utan svarade att jag skulle anses begå en brottslig handling om jag reste in i Abchazien via Ryssland. Eftersom jag önskade kunna föra normala samtal med företrädare för både Georgien och Abchazien valde jag därför att resa både in i och ut ur Abchazien via Georgien. I gengäld stannade jag till ett par dagar i Turkiet för att få ett perspektiv på konflikten från ett grannland och dessutom träffa representanter för den omfattande abchaziska diasporan i Turkiet.

Möten i Turkiet

Nurdan Bayraktar Golder, chef för Sydkaukasienheten vid Turkiets utrikesministerium

Professor Kamer Kasim, Kaukasienspecialist och vicechef för International Strategic Research Organization i Ankara

Utku Çakırözer, chef för tidningen Cumhuriyets Ankararedaktion

Cihan Zafer ordf för lokalföreningen i den asiatiska delen av Istanbul av Kafkas-Abhazya Dayanışma komitesi (Kaukasisk-Abchaziska kulturföreningen)

İrfan Argun, abchaz född och boende i Turkiet, affärsman, tf ordf för Kafkas-Abhazya Dayanışma komitesi (Kaukasisk-Abchaziska kulturföreningen)

Zafer Güler, abchaz född och boende i Turkiet, affärsman, fd parlamentsledamot

Vladimir Abidzba, den abchaziska regeringens representant i Turkiet sedan 1992

Möten i Georgien

Temuri Yakobashvili, vice premiärminister i Georgien, ansvarig för frågor om reintegration med Abchazien

Irakli Alasania, ordf för oppositionspartiet Vårt Georgien – Fria Demokraterna, Georgiens FN-ambassadör 2006-2008

Paata Zakareishvili, Tbilisi, ordf för Institute for the Study of Nationalism and Conflict

Tamar Khidasheli, Tbilisi, ordf för Föreningen Unga Advokater i Georgien

Mamuka Kuparadze, Tbilisi, dokumentärfilmare, chef för produktionsbolaget Studio Re

Maia Butbaia, Tbilisi, reporter Commersant webbtidning/radiostation

Torsten Derrik, politisk rådgivare, och Steve Bird, presschef, European Union Monitoring Mission i Tbilisi

Diana Janse, Sveriges ambassadör i Georgien

Alu Gamakharia, regionchef i Kutaisi för Caucasus Business and Development Network

Temur Kukhalashvili, vice kommunstyrelseordf i Tsqaltubo, representant för den abchaziska exilregeringen

David Patsatsia, coordinator för Human Rights Center i Zugdidi

Mikael Åhlin, verksam inom div projekt i Zugdidi, bl a Kvinna till Kvinna och Human Rights Center

European Union Monitoring Mission, fältkontoret i Zugdidi (jag följde under två halvdagar fältkontorets patrullering)

Megreliska och georgiska flyktingar från inbördeskriget i Abchazien boende i den tidigare fabriken för reparation av flygplan Vector samt vid vattenkraftverket Enguri utanför Zugdidi samt i Tsqaltubo-distriktet

Boende i olika byar utanför Zugdidi längs gränsen mot Abchazien

Möten i Abchazien

Kristina Özgan, ekonomiminister

Adgur Charazia, parlamentsledamot och barnbarnsbarn till långt över hundraåriga Kerim Charazia som figurerade i Arlas yoghurtsreklam under åren kring 1980.

Bezhan Ubiriya, parlamentsledamot från Abchaziens sydligaste distrikt Gali

Tejmuraz Kapba, vicechef för administrationen i Gagra (den nordligaste av Abchaziens sju regioner)

Ruslan Khashig, vd i det privata TV-bolaget Abaza

Esma Jikirba, nyhetsankare vid Abchaziens statliga radio och TV (AGTRK)

R. Usjatja, invandrare från Turkiet, redaktör för gratistidningen Anons i Suchumi

Liana Kvartjelia, vicechef för Centret för Humanitära Program (en av Abchaziens äldsta ngo-er)

Elena Kobachia och Aida Ladaria, verksamhetsledare vid Ungdomens hus i Suchumi

Gunda Kvizenia, skönlitterär översättare, också verksam vid Abchaziens statliga språkfond

Daur Vardania, vd pensionat Lazurnyj Bereg i Gagra

Madlena Kvaratskhelia, kvinnoorganisationen Avangard i Gali

Div invånare i Suchumi, Gulrypsh, Gagra, Adzhymtjygra, Lychny, Durypsjtj och Gali

Sammanfattning av intryck

Vid mitt föregående besök 2008 präglades det abchaziska samhället av ängslan för ett nytt krig med Georgien. Samtidigt spirade en försiktig optimism sedan Ryssland officiellt hävt de ekonomiska sanktioner som införts 1996 på initiativ av Georgien. Kriget kom ett par månader senare, i augusti 2008, men drabbade Sydossetien i stället för Abchazien. I dag märks inte längre någon rädsla för ett nytt krig i Abchazien. Däremot uttalar många abchazer oro för att Rysslands erkännande av Abchazien som en suverän stat är övergående och att regionen på sikt kommer att inkorporeras med den ryska staten. Drömmen för många är att Abchazien utvecklas och moderniseras parallellt med Georgien som en egen stat med omfattande relationer till EU, dock utan att de traditionellt goda relationerna med Ryssland försummas.

Kriget, som stärkte Rysslands militära positioner i regionen, har lett till att den georgiske presidenten Micheil Saakasjvili tappat prestige både inom och utom landet men det finns ingen samlad opposition som hotar hans position på kort sikt. Däremot finns många tecken på omprövning i det georgiska samhället även om regimens grepp om medierna sätter stopp för en bredare diskussion. Ett exempel är att den förre presidenten Eduard Sjevardnadze uttryckt självkritik i några intervjuer under det gångna året. Bland annat har han sagt att han borde ha besökt Abchaziens ledare Vladislav Ardzinba 1992 för att sluta en kompromiss och därmed förekomma sin överbefälhavare som inledde inbördeskriget.

Bland flyktingar från Abchazien och invånare i regionen Megrelien som gränsar till Abchazien arbetar många människor ideellt med att underlätta för boende i Abchazien att besöka Georgien för shopping, läkarbesök eller i andra ärenden. Handeln mellan invånare på båda sidor om floden Inguri, som nu kommit att utgöra en del av gränsen mellan Georgien och Abchazien, fortsätter att vara intensiv även om den nu huvudsakligen klassas som smuggling och sker via obevakade gränsövergångar. Denna handel kommer att försvåras i takt med att ryska gränstrupper nu bygger ut bevakningen längs den abchazisk-georgiska gränsen.

De krav som de georgiska och abchaziska regeringarna ställer på varandra för att inleda varje form av samtal om framtida relationer är oförenliga. I grunden avspeglar de att parterna fokuserar på två helt olika aspekter av inbördeskriget för snart 20 år sen. Den abchaziska sidan framhäver att det var georgiska trupper som trappade upp konflikten till ett omfattande inbördeskrig. Den georgiska regeringen betonar att halva Abchaziens befolkning, georgier och megreler, vägras återvända till sina hem som de tvingades att fly från under krigets slutskede.

Ett slags försök till dialog som ägde rum i Abchaziens huvudstad Suchumi strax före mitt besök slutade illa. Paata Zakareishvili och Mamuka Kugaradze (se förteckningen över möten ovan) hade bjudits in att visa sin nya dokumentärfilm om inbördeskriget för en sluten krets

bestående av bl a frivilligorganisationer och Abchaziens premiärminister Sergej Sjamba. Filmens beskrivning av hur kriget inleddes sammanfaller i mycket med Abchaziens officiella syn och Sjamba beordrade att den skulle visas också i den statliga televisionen. Detta ledde emellertid till en vredgad kritik från oppositionen i medierna – inte mot filmen men mot att två georgier tagits emot som hedersgäster. Detta har gjort såväl Sjamba som abchaziska frivilligorganisationer rädda för en fortsatt informell dialog.

Många av de människor jag mötte i Georgien har varit i Abchazien under Sovjetperioden och skulle gärna återvända som turister. Även bland yngre georgier finns en nyfikenhet på platser som de hört talas om. I Abchazien känner många bitterhet mot Georgien inte bara som en följd av inbördeskriget utan också den ekonomiska blockad som de flesta forna Sovjetrepubliker inledde på georgiskt initiativ 1996 och slog hårt mot den abchaziska ekonomin. Få abchazer säger sig vilja besöka Georgien. Efter att det militära hotet försvunnit hade dock någon enstaka yngre abchaz ändrat uppfattning sedan mitt förra besök och skulle kunna tänka sig att resa till Georgien som turist.

Abchazien har i dag en utrikeshandel även med länder som inte erkänner regionen som stat. Hamnarna angörs av handelsfartyg från bl a Turkiet, Ukraina och EU-staterna Bulgarien och Rumänien. Turkiet nådde kring senaste årsskiftet en överenskommelse om att Georgien inte ska hindra handeln till sjöss – tidigare hade Georgien under vissa perioder uppbringat ett hundratal turkiska handels- och fiskefartyg på väg till eller från Abchazien, även på internationellt vatten. Den abchaziska regeringen hoppas att företag i länder som inte erkänner den abchaziska staten ska följa efter de ryska företag som fått investeringsgarantier. Åtminstone ett italienskt företag har köpt mark för fruktodling genom ett ryskt joint venture.

Utrikeshandeln skulle på sikt kunna förändra Abchaziens förhållande till omvärlden och därmed också till Georgien. I dag är huvudvägen och järnvägen genom Abchazien i utomordentligt dåligt skick liksom kurorternas vattenledningar. Regionen har goda möjligheter att inom ett antal år återuppliva sin turistnäring (svenska researrangörer ordnade badresor hit på 1970-talet) och odling av bl a frukt. Detta förutsätter dock att de ryska krediter som nu erbjuds för investeringar i infrastruktur inte försvinnas genom den omfattande korruptionen.

Under de senaste två och ett halvt åren har abchazerna, som utgör ca 45 procent av den återstående befolkningen om ca en kvarts miljon invånare, stärkt sin position i regionen. Hittills har ca 300 abchazer invandrat från Turkiet, en siffra som väntas ha ökat till 1 500 om två år. En särskild språkfond arbetar med läroplaner och läromedel på abchaziska för daghem och lågstadium för att senare ta sig an de högre nivåerna inom utbildningsväsendet. Abchaziska blir nu ett obligatoriskt språk för alla skolbarn. Regeringen ordnar även kurser för språklärare från Turkiet. Tills nyligen har de hundratusentals abchazerna i Turkiet varit förbjudna att använda sitt modersmål på samma sätt som kurderna.

Som en följd av abchazernas klansammanhållning anser sig andra etniska minoriteter som armenier diskriminerade när det gäller befordran i statsförvaltningen. Längst nere i söder där huvuddelen av befolkningen talar georgiska eller megrelska har lokala rektorer och polischefer ersatts med abchazer och georgiska kriminella har trängts tillbaka av abchaziska.

Situationen för den ca kvarts miljon människor som talar georgiska och bodde i Abchazien vid tidpunkten för Sovjetunionens upplösning är svår. Merparten lever fortfarande som flyktingar i Georgien, många i miserabla bostäder som inrymts i tidigare fabrikslokaler. Den abchaziska regeringen säger att inte mer än en bråkdel av dem kan få tillstånd att återvända. Om alla flyktingar skulle komma tillbaka till Abchazien skulle det undergräva de facto-regeringens politik att regionen inte ska vara en del av den georgiska staten. Flyktingarnas

tidigare bostäder står oftast tomma men har fått nya abchaziska ägare – ofta deltagare i inbördeskriget – som hoppas att en gång i framtiden få en inkomst genom att sälja dem vidare.

De georgisktalande som ännu bor kvar i sydligaste Abchazien har bara tillgång till ett fåtal skolor där det förekommer viss undervisning på georgiska. Huvudvägen inåt landet är i utomordentligt dåligt skick och de är i hög grad beroende av att göra hushållsinköp i Georgien men granskas då av pass- och tullkontrollanter. Ofta möts de av misstänksamhet från de abchaziska myndigheternas sida. Samtidigt menar alla de georgier och megreler som bor i Abchazien och som jag talade med både på abchaziskt och georgiskt territorium att de regeringsstyrda medierna i Georgien ofta överdriver beskrivningarna av påstådda trakasserier. Situationen är dystert nog som den är, säger de.

Abchaziens och Georgiens vägar har genom historien ibland löpt samman och ibland gått isär beroende på de omgivande stormakternas inflytande. De nuvarande regimerna har kommit till makten på en politik som inneburit löften om kontroll över Abchaziens territorium. Först när en ny generation politiska ledare träder till (även i Ryssland där president Vladimir Putin satt som ett politiskt mål att Georgiens nuvarande president ska tvingas avgå) finns förutsättningar för direkta samtal om en reglerad relation mellan de två territorierna. Möjligen har då Abchaziens och Georgiens politiska och ekonomiska relationer till Ryssland, EU och Turkiet förändrats på ett sätt som också påverkar georgiernas och abchazernas förhållande till varandra.